

Pædagogfaglige kompetencer på ældreområdet

Denne rapport beskriver et mindre projekt udarbejdet på UC VIA Pædagoguddannelsen i Holstebro for BUPL. Projektet handler om, hvordan pædagogfaglige kompetencer kan anvendes på ældreområdet.

Den empiriske undersøgelse er afgrænset til de kompetencer, det pædagogiske personale på et dagcenter for ældre i en mellemstor jysk by bringer i spil i arbejdet med husets ældre borgere. Det er dermed en beskrivelse af en case, der illustrerer den faglighed og praksis, der er i dagcentret og som er et eksempel på, hvordan pædagogers arbejde kan komme i spil i arbejdet med ældre borgere.

Undersøgelsen beror primært på et casestudie med udgangspunkt i observationer ved besøg i Dagcentret i 3 dage (d. 28., 29. 30. marts 2017), samt et fokusgruppe interview med Dagcentrets leder, den eneste fastansatte pædagog, en pædagogstuderende i praktik samt en social- og sundhedsassistent og en sygehjælper. Desuden har jeg overværet et teaterstykke, fremført af brugere på Dagcentret og faciliteret af Dagcentrets pædagog. Oplevelser herfra inddrages i analysen. Herudover inddrages viden fra tidligere studier på området¹.

I feltarbejdet har der været fokus på følgende temaer:

- Understøttelsen af borgernes selvbestemmelse og deltagelse i sociale relationer og fællesskaber,
- Understøttelsen af borgernes motivation og engagement i hverdagen i et livslang udviklings – og læringsperspektiv
- Understøttelsen af borgernes tryghed og værdighed i relation til de ældre borgere og deres pårørende.
- Hvordan de pædagogfaglige kompetencer kommer i spil i det tværfaglige samarbejde

Dagcentret, dets borgere og medarbejdere vil være anonymiseret. Pædagogen på stedet vil i rapporten blive kaldt Gitte. Når der refereres til stedet, kaldes det i rapporten 'Dagcentret', ligesom aktiviteterne på stedet har fået nye navne.

1. En tak til Tine Fristrup og Marlene Gram Berthelsen for gode diskussioner og inspiration undervejs og til Steen Baagøe Nielsen og Jens Peter Larsen for gennemlæsning og kommentarer.

Ældrepedagogik

Dansk interesse for pædagogik rettet mod ældre er dog ikke helt ny. I 1990'erne åbnede Center for ældrepedagogik i Aarhus og Institut for ældrepedagogik i København. Der er dog tale om relativt spredte tiltag, der i sær udspiller sig i mellem de to internationale strategier Aktiv Aldring anført af WHO og som har et klart sundhedsorienteret perspektiv og livslang læring, som er anført af både OECD og UNESCO, som er i splid om hvorvidt den livslange lærings mål er at fastholde og forlænge ældres tilknytning til arbejdsmarkedet (OECD) eller om den livslange læring rækker tjener bredere humanistiske formål, såsom at styrke den enkeltes livsindhold og –duelighed og demokratisk deltagelse i et perspektiv, som rækker ud over arbejdslivet, og således har en værdi i sig selv (UNESCO) (Frstrup, 2013).

Begrebet ældrepedagogik blev i en dansk sammenhæng (og som noget af det første globalt) defineret i 1993. Her udkom Dansk Folkeoplysnings Samråd med et skrift af Vagn Rabøl Hansen og Eva Bonde Nielsen, der begge hørte til Institut for ældrepedagogik (Rabøl Hansen & Bonde Nielsen, 1993). Skriftet er blevet beskrevet som et afgørende skifte i forståelsen af alderdom, først og fremmest gennem det centrale brud på en negativ alderdomsopfattelse rettet mod mental og fysiologisk forfald (Møller, 2000). Om dette skifte skriver Kurt Wissendorf Møller, der har beskæftiget sig med udvikling af ældrepedagogik:

Det er et afgørende brud med forståelsen af alderdom som sygdom og forfald, og en påpegning af, at det er muligt med fortsat udvikling livet igennem, hvis opmærksomheden rettes mod den ældres ressourcer. (Møller 2000:17)

Således skriver dette skift sig også ind i et livslang læringsperspektiv.

I skriftet fra 1993 beskrev de to forskere tre forskellige komponenter i den tids ældrepedagogik. 1) et specialpædagogisk perspektiv, med fokus på at kompensere for fysisk og psykisk forfald – hvor der arbejdes med at træne og fastholde færdigheder. 2) en socialpædagogisk komponent, hvor fokus er på at udøve omsorg for og understøttet borgerens håndtering af de sociale forandringer, denne livsalder bringer med sig, og til sidst 3) en almen pædagogisk komponent til understøttelse af borgerens livskvalitet og livslange udvikling. Social- og specialpædagogik bliver i Rabøl Hansen og Bonde Nielsens definition en forudsætning for det almene pædagogiske arbejde med at fremme borgerens livskvalitet (Rabøl Hansen & Bonde Nielsen, 1993). Møller skriver, at han i Rabøl Hansen og Bonde Nielsens ældrepedagogik ser en forandring i opfattelsen af socialpædagogikken. Hvor den tidligere har haft til formål at reintegrere sociale afvigere, bliver dens formål hos Rabøl Hansen og Bonde Nielsens at yde omsorg i form af psykisk støtte i forbindelse med de sociale forandringer og kriser, de ældre oplever (Møller, 2000). Denne nyorientering i socialpædagogik er dog ikke alene knyttet til opkomsten af et ældrepedagogisk perspektiv, men til et generelt skift i socialpædagogikken omkring 1990, hvor fokus er blevet mere individualiseret, samt retentions- og aktivitetsorienteret, og hvor begrebet 'det fælles tredje', blev introduceret af Husen i midt-firserne for alvor fik sin plads i specialpædagogikken (Erlandsen, 2013).

Inddragelsen af socialpædagogiske perspektiver synes at gå igen i litteraturen om pædagogik for ældre. I 2013 skrev pædagog og cand.mag. i pædagogik, psykologi og filosofi Anne Lise Hansen således følgende om brugen af socialpædagogik på demensområdet:

At udvise socialpædagogisk faglighed indebærer, at der reflekteres over borgernes mulighed for livskvalitet, at der skabes initiativer til at støtte et godt liv for borgeren, at der udvises en særlig omsorgskompetence og bevidsthed om kommunikation med borgeren, og at der tages stilling til den magt, der er til stede i institutionelle positioneringer af personer. (Hansen, 2013, s. 64)

I år 2000 udkom Kurt Wissendorf Møller med et nyt perspektiv på ældrepedagogik (Møller, 2000). Han skriver sig ind i UNESCOs arbejde for et livslangt læringsperspektiv, der ikke handler om at øge samfundsproduktionen, men hvor fokus er på at muliggøre oplevet livskvalitet og demokratisk deltagelse. Han taler for brugen af både social- og specialpædagogiske metoder, men også at personalet må have kultur-baseret tilgang til arbejdet. Som Hansen (2013), påpeger han vigtigheden af at forholde sig til magt, men han går videre end hende, da han skriver at personalet må efterstræbe at indgå i en symmetrisk relation med de mennesker de arbejder med, således at det pædagogiske rum gøres magtfrit.

Hvis den kommunikative proces skal forløbe i et magtfrit rum, stiller det krav til medarbejderen om:

At kunne orientere sig mod den ældres selvforståelse

At lytte til den ældres udtrykte behov

At tolke reaktioner, der udtrykker skjulte ønsker og forventninger

At understøtte og deltagelse i realiseringen af forventningerne.

(Møller, 2000, p. 20)

En pædagogisering af alderdommen har mødt kritik fra flere fronter. Oddgeir Synnes, der i dag er centerleder for Senter for diakoni og profesjonell praksis på VID vitenskapelige højskole, der er en privat norsk højskole, skrev i 2002 i sin egenskab af lektor ved Institutt for praktisk pedagogikk på Universitetet i Bergen en artikel i Norsk Pædagogisk Tidsskrift om behovet for ældrepedagogik. I den forbindelse gennemgår han også den kritik ældrepedagogik har mødt, En typisk modvilje mod ældrepedagogik, skriver han, er både en modtand mod pædagogiske interventioner på ældre – skal udvikling og læring virkelig være på livstid? Får man aldrig fred? En anden typisk kritik kan ses som en vægring mod behandling af ældre, som om de var børn (Synnes, 2002). Det er derfor væsentligt at påpege, at selv om flere elementer af fx fritidspædagogik, kan gå igen i arbejdet med at lave aktiviteter for og med ældre, kan det ikke sidestilles 1-1 med det der foregår i en fritidsordning. Samtidig synes det meningsfuldt at støtte ældre i at danne og fastholde relationer igennem deltagelse i aktiviteter. Især når bekymringer for alderdom knyttes an til ensomhed.

Gennemgangen ovenfor viser forskellige perspektiver på ældrepedagogik. Der er tale om mange forskellige ældrepedagogikker, der udspringer af forskellige syn på både mennesker, aldring og pædagogik og som her kun kort er skitseret.

Eksisterende forskning om pædagoger, der arbejder med ældre

Mens der her været en vis opmærksomhed på hvorledes pædagogiske kompetencer integreres i plejearbejdet gennem udviklingen af det ældrepedagogiske perspektiv, har der kun været meget lidt forskning om hvordan pædagogiske fagprofessionelle integreres i arbejdet med ældre.

Da der ikke er mange pædagoger, der arbejder med ældre er dette et emne, der kun er lidt belyst. Helle Krogh Hansen har i en rapport fra 2008 om minoritetsgrupper i ældreomsorgen blandt andet være optaget af pædagogers indtræden i dette felt (Krogh Hansen, 2008). Hun skriver bl.a., at hun ikke har kunnet finde præcise tal for pædagoger på ældreområdet, men henviser til at SL har et fagligt netværk for pædagoger, der netop arbejder med ældre. I Ældernetværket var der i 2008 ca. 600 medlemmer, hvoraf ca. 85 arbejdede i den "almindelige" kommunale ældreomsorg. Resten arbejde med ældre med psykisk- eller fysisk funktionsnedsættelse (Krogh Hansen, 2008).

Krogh Hansen har som den måske hidtil eneste i en videnskabelig sammenhæng undersøgt pædagogers oplevelser af at arbejde i ældreplejen (Krogh Hansen, 2008). Hun har i forbindelse med sit Ph.d. arbejde (fra Forskerskolen i Livslang Læring, RUC) ladet en gruppe pædagoger, der alle arbejder med ældre, se en

film, af en dement mand og hans plejer. Krogh Hansens undersøgelse bygger på de faglige diskussioner, pædagogerne har med hinanden under og efter filmen. Diskussionerne sammenligne Krogh Hansen med diskussioner, blandt andre faggrupper på baggrund af samme film. Hermed synliggøres forskellige faglige perspektiver på arbejdet med ældre. Jeg vil løbende i denne rapport benytte Krogh Hansens fund til at diskutere og kvalificere de udsagn mine informanter giver på de særlige pædagogiske perspektiver og kompetencer i arbejdet.

Casestudie

Dagcentret rettet mod pensionister, førtidspensionister og efterlønsmodtagere i kommunen. Det er oprettet hjemmel i Servicelovens §79². Dette er et tilbud kommunen kan, men ikke skal tilbyde. Her tilbydes borgere at deltage i en lang række af aktiviteter. Nogle er knyttet til fysisk træning og lang de fleste handler om at styrke livsglæde og socialt samvær borgerne imellem.

Der er 17 pladser til borgere, der er visiteret til dagcentret, mens et større antal af borgere benytter centrets åbne tilbud. Hermed har centret to målgrupper. Den ene målgruppe er visiterede borgere med et varigt fysisk og/eller psykisk funktionsniveau, hvor det kræver let til moderat personalestøtte at kunne deltage aktivt i centrets tilbud. Det er muligt at blive visiteret til stedet 1-3 hele dage om ugen. Visitationen sker på baggrund af borgernes behov for særlig støtte, træning og omsorg og pårørendes behov for aflastning. Målet med indsatsen er 1) at understøtte disse borgeres sociale netværk, samt at skabe livsmod og livsglæde, og 2) at øge eller vedligeholde borgernes evne til at mestre hverdagslivet. Her tages der udgangspunkt i borgernes egne ressourcer. Den anden målgruppe er borgere, der kan benytte det åbne dagtilbud. Her er der tale om selvhjulpne pensionister, førtidspensionister og efterlønsmodtagere, som forventes selvstændigt at kunne tage initiativ til at deltage i stedets hverdag og aktiviteter. Målet med tilbuddet til disse borgere er at styrke sociale netværk, at skabe livsmod og glæde og at støtte borgernes mestring af hverdagslivet. I beskrivelsen af stedet fremgår det, at indsatsen forudsætter, at de visiterede borgere ikke har behov for omfattende hjælp af personale med videregående uddannelser eller specialviden. (Kilde: Internt dokument – Dagcentret)

Der er 11 medarbejdere i Dagcentret; to social- og sundhedshjælpere, en social- og sundhedsassistent, en sygehjælper, en beskæftigelsesvejleder, en fysioterapeut, en pædagog, en pædagogstuderende, en praktikant i jobtræning og to kontorassistenter. Lederen er uddannet sygeplejerske og leder flere tilbud i kommunen.

2. § 79. Kommunalbestyrelsen kan iværksætte eller give tilskud til generelle tilbud med aktiverende og forebyggende sigte. Kommunalbestyrelsen skal fastsætte retningslinjer for, hvilke persongrupper der kan benytte tilbuddene.

Stk. 2. Afgørelser efter stk. 1 kan ikke indbringes for anden administrativ myndighed.

Stk. 3. Sundheds- og ældreministeren fastsætter i en bekendtgørelse regler om betaling for tilbud efter stk. 1, herunder om beregningsgrundlaget for betalingen.

§ 79 a. Kommunalbestyrelsen skal tilbyde mindst et årligt forebyggende hjemmebesøg til alle borgere, der er fyldt 80 år, og som bor i kommunen, jf. dog stk. 2 og 3.

Stk. 2. Kommunalbestyrelsen skal tilbyde et forebyggende hjemmebesøg til alle borgere, som bor i kommunen, i deres fyldte 75. år.

Stk. 3. Kommunalbestyrelsen skal tilbyde forebyggende hjemmebesøg efter behov til borgere i alderen 65 år til 79 år, som er i særlig risiko for at få nedsat social, psykisk eller fysisk funktionsevne, og som bor i kommunen.

Stk. 4. Kommunalbestyrelsen tilrettelægger besøgene efter behov, jf. dog stk. 1 og 2.

Stk. 5. Kommunalbestyrelsen kan vælge at undtage de borgere, som modtager både personlig pleje og praktisk hjælp efter § 83, fra ordningen om forebyggende hjemmebesøg.

Stk. 6. Sundheds- og ældreministeren kan fastsætte regler om de kommunale forpligtelser efter stk. 1-5, herunder om samordning med andre generelle kommunale forebyggende og aktiverende foranstaltninger og om andre måder at gennemføre det forebyggende hjemmebesøg på end ved besøg i hjemmet.

Hvad gør en pædagog i et dagtilbud for ældre?

Jeg har fulgt pædagogen, Gitte, i Dagcentret gennem 3 dage. Hver morgen er der morgensang for alle i centret og hver morgen præsenterede jeg mig og fortalte om undersøgelsens formål: At undersøge hvad det betyder, at have en pædagog til at arbejde i et dagtilbud for ældre. Vi sad i en sal med omkring 40 ældre borgere og med ca. seks af medarbejderne. En morgen udbrød en kvinde spontant med høj stemme efter min præsentation: "Hun er slet ikke til at undvære" og smilede stort.

Det er 16 år siden, at Gitte fik jobbet som pædagog i Dagcentret. Forinden arbejdede hun i en børnehave. Hun fortæller, at det i begyndelsen var en stor udfordring at finde sin plads som den første og eneste pædagog i Dagcentret. I citatet nedenfor fortæller hun om hendes tanker om det at være pædagog med erfaringer fra børneområdet og at blive ansat ind i ældreområdet:

Det er da en proces, det at blive ansat som den første pædagog på området her.
Det tog da også tid for mig at finde mine ben fra at komme fra børneområdet af.
Jeg har jo hele tiden tænkt på, at (...) [red: min opgave var centrert] om den psykologiske del af mennesket, altså personligheden.

Med dette udgangspunkt forklarer hun, at hendes faglige fokus i sær er rettet mod borgernes relationsdannelse og hendes praksis har fokus på egen kommunikation med borgerne. Om den nødvendige faglige udvikling, for pædagoger, ansat i ældresektoren siger Gitte:

... det tog tid for mig fagligt at finde ud af, hvordan det er med mennesker, der er meget ældre end mig selv, hvor jeg egentlig kommer ind på et område, uden selv at have en erfaring med hvordan, det er at være gammel.
Der var et større arbejde med at lære dem at kende. For nu med børn og unge, der kan man identificere sig på en anden måde. Du har selv været der.
Det er alligevel en side, som jeg selv kender til. Det har jeg ikke her.
Så jeg kan mærke, at jo længere jeg er her, jo større ydmyghed får jeg for ikke at have kendskab til, hvordan det dybest set vil sige at have det sådan.
Jeg kan jo godt have empati for at have svære ting i sit liv. Det kender jeg jo godt, men jeg kender ikke til det at være gammel og have så store omvæltninger, som de har. De har faktisk kraftigere omvæltninger og kriser end [red: jeg kender fra] fx almindelig udvikling for børn og unge.

Denne ydmyghed for alderdommen og de borgere, hun arbejder med, vender Gitte tilbage til flere gange både i interviewet og i vores samtaler i løbet af de dage, jeg følger hende. Vigtigt i citatet ovenfor er også hendes påmindelse om, at der fagligt set er betydelig forskel på at arbejde med børn og unge og med ældre. De pædagogiske teorier om relationsdannelse, anerkendende kommunikation og om selvudvikling giver god mening i arbejdet med ældre, men de teoretiske perspektiver lader sig kun anvende i praksis, hvis man forstår den særlige kontekst og nærmer sig de ældre med en betydelig indføling. Det kræver ydmyghed over for feltet, betydningen af de særlige 'omvæltninger' i de ældres liv, såvel som empati over for den enkelte borgers særlige udfordringer.

I interviewet supplerer stedets leder Gittes perspektiver og betoner, at medarbejderens personlighed og evne til at være ydmyg over for opgaven er en forudsætning for fagligheden:

Jeg synes, det er interessant, det Gitte siger. For det er jo ikke nok at være pædagog og tænke: *"Nu vil jeg arbejde på plejehjem"*. For der er jo også arbejdspladser i det her. Det er jo derfor alle interesserer sig for det område her, fordi der kommer til at ske noget kæmpe stort. Der er nok noget med personligheden, man bliver nødt til at have med. Der er det ikke nok, at man bare er pædagog eller noget andet. Den der ydmyghed om, at det [de ældres særlige udfordringer] kender vi faktisk ikke noget til og den respekt for de mennesker (...) Vi skal først have den på plads, og så kan vi begynde at bruge vores faglighed.

Lederen betoner her, at det personlige og det professionelle dårligt kan adskilles i omsorgsarbejde, hvor det netop er mennesker, der arbejder med mennesker og hvor udøvelsen af fagligheden betinges af ens personlige engagement i det andet menneske.

Blandt pædagoger skelnes der ofte mellem det professionelle, det personlige og det private. Hvor det professionelle og det personlige ses som komplementære dele af det faglige, ses det private, som noget der bør holdes uden for mødet med omsorgsmodtagerne. Dette tales både frem i interviewet til denne undersøgelse og fylder også i Krogh Hansens undersøgelse. Hun skriver, at pædagogerne "ser sig selv som fagpersoner, der tør sætte sig selv i spil i relationerne med de ældre omsorgsmodtagere. Samtidig hermed er de meget opmærksomme på at undgå at blive private." (Krogh Hansen 2008: 145). I tråd med dette siger Gitte i gruppeinterviewet:

Vi har også lige haft det oppe, om det at bruge sig selv som et redskab til at få andre til at tale sammen. Det kan være, at man har et tema oppe, som man ved, de kender til, men så pludselig [red: tillader man sig at] blive grebet så meget af sin egen ferie, at det kommer til at fylde. Så det med hele tiden være vågen på det... Det, tænker jeg, er et konstant arbejde, der skal ligge mange gange om dagen.

Gittes eksempel med at bringe sine private ferieminder ind i en samtale med brugerne, så det tager plads fra brugernes mulighed for at bringe egne minder ind i samtalen går igen i en diskussion mellem pædagogerne i Krogh Hansens undersøgelse. Pædagogerne her fortæller at deres kolleger er rigtig gode til bruge private anekdoter til at få samtaler i gang, men at de også i deres lyst til at fortælle egne historier kommer til at afbryde de ældre. De fremhæver at det er vigtigt at professionelle forstår at trække sig og give plads. I Gittes kommentar vendes kritikken ikke kun mod kolleger, men også mod sig selv. Det er noget, man til stadighed må være opmærksom på i arbejdet med mennesker.

Fællesskaber, identitetsarbejde og selvbestemmelse gennem deltagelse i aktiviteter

Gitte viser en skarp opmærksomhed på, at de mennesker, hun arbejder med, er voksne med en lang livshistorie. Hendes arbejde bliver derved at støtte borgerne i deres selv-arbejde og selv-oplevelse. Derfor overvejer hun omhyggeligt hvordan og hvad, hun kommunikerer. Det indebærer også at skabe aktiviteter, som er direkte knyttet til borgernes fælles arbejde med at forstå sig selv og hinanden. Det kan fx komme til udtryk når de tager på busture, hvor de af og til besøger et sted, der er knyttet til den enkelte: En gammel arbejdsplads, gården eller andre steder, der har været med til at forme en konkret borgers liv og perspektiv som menneske. Herved tilbydes de ældre flere facetter på deres oplevelse af hinanden. Gitte fortæller om det:

Det gode ved, at vi bryder op en gang i mellem og gør noget andet, det er, at de kommer i en anden sammenhæng. Det er også med til at knytte nogle relationer, der ikke var der før. Så har de noget nyt at tale sammen om.

Blandt den brede gruppe af ældre borgere, der kommer i huset, holder mange af den tryghed og de gentagelser, der er, fortæller personalet. De spiller kort med de samme, de læser avisen, som de kender, nogle laver håndarbejde og snakker sammen i fællestuen. Det kan derfor godt være en udfordring, at få dem motiveret til at deltage i aktiviteter, de ikke kender. Om det fortæller Gitte i gruppeinterviewet:

Så taler vi også meget om, hvordan vi gør det. At det ikke er noget, der bliver dem pålagt at deltage i, men at det bliver motiverende, og at de bliver ligestillede i det.

At de beholder deres værdighed i det. Det kan jo siges på mange måder, når man vil have dem ind i nogle nye sammenhænge: *"Ved du hvad, jeg vil gerne invitere dig med til det her. Men hvis du synes, det er noget forfærdeligt noget, så kan du bare forlade det, men tænk nu hvis..."* Der er mange måder at få dem med.

De fleste vil jo godt, når vi [opfordrer], som vi jo også gør, med vores kropssprog og mimik. De kan jo se, at det er ægte, at vi virkelig ønsker, at de er med. Og så er det jo dejligt at blive inviteret. Det er jo også den her empatiske del. At når der kommer nogle og så gerne vil have mig med, det kan jeg da godt mærke, hvad gør ved mig.

I arbejdet med borgerne knyttes deres deltagelse i stedets aktiviteter til relationsdannelse borgerne i mellem. Dette kræver tydeligvis en betydelig personlig indlevelse og en stærk evne til perspektivskift, som det eksplicit kommer til udtryk, når Gitte her til sidst gør borgerens stemme til sin egen. Man kan tale om, at de forskellige aktiviteter her bliver brugt som et fælles tredje, som borgerne mødes om. Det er til dels også knyttet til et perspektiv på aktiv aldring, som beskrevet ovenfor. Personalet skal understøtte borgerne i fortsat at kunne være fysisk aktive, sunde, men også at kunne tage aktivt del i samfundet. For Gitte er denne øvelse nok til en vis grad individrettet, men den ses samtidig som en dimension af et fortsat udviklings- og dannelsesprojekt. For at borgerne (fortsat) kan tage del i samfundet, må hun støtte dem i at fastholde deres interesse for det, der omgiver dem – og i fortsat at åbne nye veje til deltagelse i det. Det belyser hun i følgende citat:

Det i vores uddannelse med udvikling og dannelse, det kommer jo også med.

Det med pludselig at kunne se kvaliteter uden for sig selv, som man ikke er vant til. Jeg kan stadig huske en af damerne, der sagde, at "Jeg har godt set de der mærkelige nogen kommer gående ned gennem gågaden [red. Skuespillere fra lokalt teater].

Det er da nogle underlige nogen!", og nu... jamen hun er så begejstret for det.

Det handler også om den måde, hun har oplevet at blive set og mødt på. Den her hjertelighed og ægthed. Det er jo dybest set det, det hele handler om.

Gitte står med sine kolleger for en række aktiviteter i Dagcentret. Flere af aktivisterne har en fast gruppe borgere, som deltager hver uge. Tirsdag er der fx 'Samværsgruppen' og det var jeg med til. Her deltager 6 visiterede borgere – alle kvinder – i 1½ time i aktiviteten med Gitte og hendes kollega, der er uddannet beskæftigelsesvejleder. Gruppens møder følger en bestemt rytme. De starter med en 'vejmelding'. Her fortæller borgerne på skift, om hvordan deres uge har været. Her gives både plads til det svære og det lette. Flere fortæller om personlige problematikker, såsom savnet af børn og børnebørn, eller om bekymringer om eget helbred. Gitte udviser her en tydelig interesse både gennem sit kropssprog og sit tonefald og spørger undersøgende ind. Hun spørger fx "Hvordan kan det løses?", da en kvinde fortæller om nogle bekymringer, hun har med sit helbred. Flere af kvinderne spørger ligeledes ind til kvindens tilstand og henviser også til tidligere samtaler, de har haft i gruppen om samme emne. Det er netop denne nysgerrighed for hinanden og den fælles deltagelse i hinandens liv, som Gitte søger at understøtte. Hun fortæller i en samtale mellem hende og jeg, at hun har set store forandringer i hvordan kvinderne forholder sig til hinanden. Hun oplever også, at kvindernes fokus i løbet af perioden, de har haft gruppen, er forandret. I begyndelsen fyldte sorgerne meget. De får stadig plads, men hun oplever, at det positive nu i højere grad tales frem. I det fælles-

skab, kvinderne har, går de undersøgende og nysgerrigt til hinandens bekymringer i livet og styrker herved potentielt også hinandens motivation og engagement i den udvikling og de udfordringer senlivet byder på. I tråd med både Hansen og Møller er opmærksomheden på magtrelationer et tema for Gitte. Hun orienterer sig mod den ældres selvforståelse og lytter til deres udtrykte behov. Men hun forsøger også at styrke deres selvforståelse og opmærksomhed på egne behov.

Det sker fx konkret, da en kvinde fortæller, at hendes læge havde tilbudt hende en operation "men jeg sagde nej" fortæller hun, og henviser til følgevirkninger, som operationen ville have. Gittes respons er her det eksplicit opbyggende: "*Det var godt sagt!*". For Gitte er det blevet et selvstændigt projekt at støtte kvinderne i ikke altid at være autoritetstro, men at gå på opdagelse i, hvad der er meningsfuldt for dem selv og fastholde en ret til, at det er i orden at sige fra. Således går hun også ind imellem på tværs af sundhedspersonalets agenda, fordi hun har sin egen. Gitte oplever det som sin opgave at borgernes selvbestemmelse styrkes. Det sker også gennem at de ældre kollektivt støtter hinanden gennem deres samtaler i gruppen. Fællesskabet og det ikke at stå alene med de tab, sorger, men også glæder, de oplever, er det primære fokus i 'Samværsgruppen'. Gitte fortæller således om det i interviewet:

Det med ensomhed... Man kan faktisk godt sidde og spille det samme spil med de samme mennesker hver uge, uden der er en egentlig relation. Det er også noget, vi er opmærksomme på at sørge for, at der er en reel ordentlig kontakt også. Noget af det vi helt bevidst har forsøgt inde i "samværsgruppen", er først at skabe et rum, hvor der er tillid og så skridt for skridt, at det er et rum, hvor man kan komme med sine glædelige ting, men også sine ting, som gør rigtig ondt. Og der synes jeg efterhånden, at vi har fået skabt et rum, hvor der er tillid. Vi snakker jo også om, at man har tavshedspligt, om det der siges derinde, så man har lov til at komme frem med det. Og så kommer der en forståelse i mellem dem. (..) Så opdager de, at det er ikke kun 'mig', der har det sådan. Det er der også andre, der har. Deri kan man komme til at opnå en samhørighed, og det er det, jeg tænker, er rigtig væsentligt: At vi støtter dem i at gøre dem synlige for hinanden. Så de kan få skabt de her tætte relationer.

Det er i høj grad Gitte, der har hjulpet med at skabe de ydre rammer for det, der sker i gruppen, men hun ser det eksplicit som sin faglige opgave at inddrage og fordele ansvaret ud. En af kvinderne har fx taget CD'er med, som de lytter til, og er på den måde er kvinden med til at tage ansvar for rammerne i aktiviteten, ligesom hun bringer noget af sit ind i rummet og deler det med de andre. Kollegaen siger til hende, at det er dejligt, hun har musik med. Det mangler de, siger hun, når hun ikke er her. Det giver anledning til, at en af de andre kvinder fortæller om noget musik, hun fandt derhjemme i weekenden. At det var noget musik, hun ikke havde hørt længe, og så taler de om musik og minder, og om hvilke type musik, de godt kan lide at høre.

Senere sætter Gitte os i gang med at give hinanden massage to og to, mens vi lytter til musikken. Det er et nyt påfund og en af kvinderne smiler "*Man ved aldrig, hvad Gitte finder på*". Med denne øvelse yder kvinderne en kærlig fysisk omsorg for hinanden og berøringerne bidrager til at knytte dem tættere sammen. Undervejs spørger de indlevende og omsorgsfuldt hinanden. "*Er det for hårdt? Er det bedre her?*"

En af Krogh Hansens konklusioner i sin undersøgelse (2008) er at pædagogerne i højere grad end de andre faggrupper, har et meget positivt syn på kærlige berøringer. I filmen, som hun viste de forskellige faggrupper, nusser den professionelle på et tidspunkt den demente mand. Mens nogle i en gruppe kritiserer dette for at være nedværdigende og uprofessionelt, trækkes det hos pædagogerne frem som noget positivt. Hvor det at give et knus ses som et led i at være en god professionel.

Aktiviteten 'Samværsgruppen' slutter med en sang. Gitte fortæller at de snart skal synge for en børnehave. De diskuterer med mange smil frem og tilbage, hvad de skal synge og lander på en gammel dansk vise. De samme kvinder går igen i onsdagens aktivitet 'Musikgruppen', her har de fået selskab af en mand, der livligt pjatter med dem og fortæller røverhistorier fra sin barndom og ungdom. I 'Musikgruppen' synger de gamle viser og spiller på rasleinstrumenter. Mellem sangene snakker de om løst og fast. I sær ungdommen fylder. Stemningen er festlig med mange grin og let flirt med den enlige mand i gruppen. Denne lethed står på sin vis i kontrast til den alvor, der var i gårsdagens 'vejrmelding'.

Gennem denne aktivitet ønsker Gitte også at bruge humor og udtrykket af andre følelser aktivt i sit arbejde med de ældre. Både når hun står for 'Musikgruppen', 'Samværsgruppen' og i 'Teatergruppen' får latteren plads. I Krogh Hansens undersøgelse efterlyser pædagogerne mere sjov i arbejdet med de ældre, og de ser netop et aktivt arbejde med humor som en del af deres faglighed.

Hvordan det pædagogfaglige kommer i spil i det tværfaglige samarbejde

Da der ikke er mange pædagoger, der arbejder med ældre, er de, der gør det, ofte de eneste på deres arbejdsplads. Savnet af at have mulighed for professionel sparring med fagfæller bliver derfor nævnt af flere af pædagogerne i Krogh Hansens undersøgelse (Krogh Hansen, 2008). Dette vil også i det følgende blive nævnt af Gitte i denne undersøgelse.

Pædagogerne i Krogh Hansens undersøgelse trækker den refleksive praksis frem som noget, der særligt kendetegner deres faggruppe. "hvad er det, jeg gør? Hvorfor gør jeg, som jeg gør? Hvordan virker det på andre". Dette er tanker, som Gitte også refererer løbende til i både interview og uformelle samtaler. Gittes ydmyghed over for arbejdet, skal også læses i tråd med denne refleksivitet. I interviewet siger hun således:

Det handler egentlig om hele tiden at spørge sig selv: "Hvad har jeg gang i? Kommer man til at stå ude i gangen og snakke om nogle brugere?" Det er også noget, vi nogle gange har oppe. Er det ikke noget, vi kan skrive på en lap og vente med at tale om et andet sted? Igen: Etikken og ordentligheden i det.

Krogh Hansen indskyder i sin rapport, at netop det kontinuerligt at reflektere over sin praksis, har stor betydning på pædagoguddannelsen. Denne faglige praksis kan eksplicit siges at blive understøttet af den seneste reform af uddannelsen, hvor studerende i deres eksaminer forventes at kunne forholde sig refleksivt til egen praksis.

Gitte har som pædagog i Dagcentret en længere uddannelse end flere af sine kolleger. Derfor har hun en koordinerende funktion i arbejdsgruppen. Af samme grund har centrets fysioterapeut til opgave at koordinere aktiviteter vedrørende træning. Gitte laver arbejdsplan og skema for stedets aktiviteter og fordeler praktiske opgaver mellem kollegerne. I en samtale med stedets leder, lægger lederen vægt på i en samtale også vægt på hendes personlige evne til at have et overblik. Lederen er ligeledes leder for et dagtilbud for demente i kommunen. Også her er der en pædagog ansat, og hun blev tidligere i år forfremmet til faglig koordinator.

Som Gitte nævner i citatet ovenfor, står Gitte for 'det psykiske'. Denne skelnen mellem det fysiske og det psykiske i arbejdet med de ældre, siger hun selv, er lidt karikeret, men den giver mening i forhold til det afgrænsning af det særlige faglige ansvar, som hun bærer. Hun oplever klart, at hendes kolleger, der er uddannet inden for sundhedsfagene, har en anden opmærksomhed end hende på borgernes kropslige trivsel. Imens er hendes primære fokus på borgernes selvforståelse og deres relationer til hinanden. Dette perspektiv er dog heller ikke helt fraværende for kollegerne, der har uddannet sig til social- og sundheds-assistent eller sygehjælper. Her undervises også i socialpædagogik og udviklingsfaser, fortæller de. Men

selvfølgelig – tilføjer de – ikke i samme omfang som på pædagoguddannelsen. Hun bliver dermed også en kollega, der tilbyder andre perspektiver end de gængse og som fastholder kolleger i at undre sig, frem for at konkludere hurtigt. En nær kollega, der er uddannet social og sundhedsassistent, forklarer det således:

Jeg kan huske lige så tydeligt, da hun kom ind, når vi var på de kurser, og jeg tænkte: "Hvorfor spørger hun om det?" Der var noget, der var anderledes, og det burde der jo også være.

Adspurgt i gruppeinterviewet, hvilken betydning det har for håndteringen af konflikter, at der er en pædagog ansat, fortæller Gittes kolleger og leder, at det egentlig er de fleste på stedet, der er gode til at håndtere konflikter. Det at kunne kommunikation godt trækkes frem som en afgørende kompetence i den forbindelse. De medgiver, at det er Gitte, der på et teoretisk plan har bedst forståelse for kommunikation og konflikter, og at hun derfor er en vigtig kapacitet til personalemøder, når en konflikt bliver vendt. Hun har også, fortæller de, været god til at lære fra sig. Det er også tit hende, der har en en-til-en samtale med en borger, for at afdække, hvad konflikten bunder i. De fremhæver også, at det samtidig er meget situationsbestemt, hvem der går ind i eller løser konflikter og at relationen mellem borgeren og medarbejderne også har en stor betydning for, hvilke muligheder der er for at løse konflikten. En sygehjælper forklarer: *"Gitte har den største uddannelse på kommunikationsniveau, hvor vores er på sygdomsniveau."* Og suppleret af en kollega: *"Jeg bruger en stor del af det, Gitte har lært mig og har taget det til mig og gør det egentlig til mit eget."*

Gitte fortæller i en samtale, vi har i løbet af feltarbejdet, at det at behandle borgerne værdigt, er vigtigt for hende. En samtale, hun har haft med en borger, gjorde stort indtryk på hende. Kvinden fortalte *"De [red.: personalet i et andet tilbud] er rigtig søde, men de har ikke respekt for mig. Det er lidt som om jeg er et barn. Det er nok fordi, de har så travlt"*. Gitte nævner her vigtigheden af, at man trods svære rammevilkår giver sig tid at sætte sig i den ældres sted og at behandle den ældre værdigt. Krogh Hansen konkluderer i sin undersøgelse, at pædagogerne i højere grad, end de andre faggrupper fremhæver perspektivskifte som et vigtigt element i pædagogfagligheden, og som noget der påvirker deres tolkning af egen og kollegers adfærd.

Et eksempel på dette kommer frem, når Gitte fortæller om hvordan hun, fordi hun er blevet optaget af de ældres ensomhed, har involveret sig i et projekt med analysevirksomheden Marselisborg, der forsøger at skabe viden om ældre og ensomhed. Således fungerer hun også som en kollega, der bidrager til at få ny viden ind i huset.

Det er dog ikke kun Gitte, der påvirker kollegernes måde at tænke og gøre deres faglighed på. Gitte har også gennem sit arbejde fået en ny forståelse for vigtigheden i det de forskellige faggrupper hver især bringer i spil:

Men jeg tænker der er en gensidighed. I starten havde jeg det også lidt sådan, at så var der alt det fysiske. Så var der... det medicin og det andet... Så kunne jeg lidt inde i mig selv – forhåbentlig ikke synligt – vende det hvide ud af øjnene. Men det var også mit eget manglende greb om det. Jeg havde ikke så stort kendskab til det. I dag har jeg mere forståelse for væsentligheden af det, hvis de ikke lige får deres medicin eller får for meget af den. For det smitter jo også af på det psykiske. Det går jo ikke kun den anden vej. Og det har jeg fået en større indsigt i og også respekt for den del... - også deres kost og deres hvile.

De pædagogstuderende nævnes også som væsentlige for at bringe pædagogisk teori ind i den fælles forståelsesramme i huset. De diskuterer pædagogiske teorier med kollegerne og bruger pædagogiske fagbegreber. Således forklarer lederen i et gruppeinterview:

Det bliver omsætteligt og giver en fælles ballast. Så kan vi jo dykke ned i det, hvis vi bliver særligt interesserede. Det er godt med sådanne input en gang imellem. Så bliver vi forstyrret lidt i vores tankegang, når der lige kommer et frisk pust en gang i mellem. Vi forsøger at tage imod det, vi lytter og temasætter det til personalemøder. Det er også fordi vi føler, at vi får noget ud af det selv.

Til det supplerer en anden grinende: *"Man lærer jo altid noget og det er jo dejlig nemt at få det serveret på et sølvfad."*

Jeg spørger interviewet ind til om det har en betydning, at der kun er en pædagog? En kollega svarer:

Der er mange af os, der kun er en af. Så det tror jeg ikke. Vi er jo ikke en stor personalegruppe og Gitte har det, at hun står for den daglige planlægning. Så derved bliver det jo hørt, det der kommer. Hun bliver jo hørt.

Det er en fordel for faget, at hun har den position, hun har, samtidig betones tilbuddets art. At det netop skal fremme 'det psykiske', forstået som borgernes relationer og livskvalitet gennem deres deltagelse i centrets aktiviteter. Dette mål lægger godt i forlængelse af den pædagogiske faglighed. Én nævner, at den pædagogiske faglighed ville være anderledes trængt på et plejehjem, hvor mange aktiviteter er skåret væk og arbejdet primært er knyttet til omsorg og pleje. Selv siger Gitte:

Hele vejen rundt er der åbenhed og interesse for hinanden. Hvis der ikke var det, men [red: dette var] et sted, hvor det var vigtigt at holde på sit, så kunne det godt være en udfordring at være her selv [red:, som eneste pædagog]. Når det så er sagt, så er det stadig en udfordring. For der er mange facetter i det at være pædagog. Der er en personlig og en faglig del, og jeg kan ikke repræsentere det hele. Jeg kan ikke repræsentere en hel fagprofession. Det ville give stedet noget andet at få en anden person ind med nogle andre kæpheste. Det ville give stedet noget fylde og en prægning. Jeg ved godt, at I er forskellige, men alligevel er det en sundhedsfaglig del [som er fælles for jeres arbejde]. Så jeg tænker alligevel på, hvad det vil give stedet, hvis der kom en pædagog mere med nogle andre faglige vinkler, end jeg har.

Lederen påpeger, at det er et lederansvar at være skarp på, hvad man vil bruge en pædagog til, når man ansætter, så man ikke sætter pædagogen til at lave social- og sundhedsassistentens arbejde uden mulighed for at udfolde sin egen faglighed. Hun tilføjer: *"En pædagog kan godt gøres usynlig. Men hvis man ansætter en eller anden power woman med en masse ideer, sker der noget andet. Det er også personlige kompetencer, der er væsentlige."*

Flere gange i gruppeinterviewet falder samtalen på, hvor godt samarbejdet er mellem kollegerne. Det betones, at der ikke er professionskampe mellem dem, at der er en åbenhed og en nysgerrighed på hinandens bidrag til den faglige forståelse, og at dette er afgørende for, at der gives plads for den pædagogiske faglighed, således at de som samlet kollegagrupper generelt løser opgaven godt. Her er de også støttet af, at have et klart fælles mål i at øge kvaliteten af de ældres liv.

Konklusion

I slutningen af gruppeinterviewet siger en: *"Vi vil ikke af med pædagoger igen"*. En anden tilføjer *"... men vi vil ikke kun have pædagoger – det bedste for borgeren er, at der er noget fra alle"*. Og hertil tilføjer Gitte symptomatisk for den særlige inkluderende faglige position, som hun indtager i personalegruppen: *"Det er vigtigt, at der er et samarbejde, hvor der er en åbenhed og en nysgerrighed over for hinanden. Det har stor betydning for arbejdsglæden og evnen til at gøre sit arbejde godt, at man føler sig værdsat og anerkendt."*

Dette virker som en god konklusion på undersøgelsen. Det gør en forskel at have pædagoger ansat i ældreomsorgen. På de fleste af sundhedsuddannelserne er der undervisning i pædagogik. Hermed trækkes der på pædagogiske perspektiver, også når pædagoger ikke er tilstede. Denne undersøgelse viser dog, at det betyder noget, at der er en ansat, der ikke er sundhedsuddannet og dermed er fri for at indtage et sundhedsperspektiv. Sundhedsperspektivet er vigtigt, men Gittes frihed fra det muliggør, at hun nogle gange kan gå i mod det, når hun oplever, det er hæmmende for andre elementer af et godt liv. Hendes mål for arbejdet er et andet. Hendes arbejde er ensidigt målrettet at styrke og fastholde de ældres selvbestemmelse og deltagelse i sociale relationer og fællesskaber, deres motivation og engagement i hverdagen og deres oplevelse af tryghed og værdighed og ikke mindst livsglæde. Gennem pædagogiske aktiviteter, humor, en skarp opmærksomhed på borgernes integritet og refleksion over kommunikation og egen og kollegers praksis bringer hun noget særligt ind i aktivitetstilbuddet. Meget af det, hun fokuserer på, er hendes kolleger også opmærksomme på i deres arbejde, men hun stiller andre spørgsmål, end sine kolleger. De lærer af hende og hun lærer også af dem. Herved er hun med til at løfte den generelle kvalitet på stedet.

Pædagoguddannelsens længde viser sig også at have en betydning. I de to dagtilbud i kommunen har pædagoger koordinatoransvar. Derved får deres perspektiver også let en plads i de faglige diskussioner. Det, at der er en pædagogstuderende i huset, har også en betydning. De studerende bringer teorier og perspektiver med fra uddannelsen og søger deres kollegers sparring herom.

I materialet lægges der vægt på, at den professionelle baggrund ikke alene er afgørende for pædagogers arbejde med ældre. Medarbejderens personlighed trækkes frem som en vigtig forudsætning for arbejdet. Det er generelt for pædagogisk praksis, at der skelnes mellem det personlige og professionelle, og man anser det for at virke sammen i udøvelsen af et fagligt godt arbejde.

Pædagogers bidrag til det tværprofessionelle forudsættes hermed dels af den kultur, der er mellem kollegerne på stedet og dels af ledelsens prioritering. Lederen må have et mål med at ansætte en pædagog, og gøre sig tanke om, hvordan den ansatte får mulighed for at sætte sin faglighed i spil.

Stedet der er undersøgt her er et dagtilbud. Det blev i interviewet påpeget, at der i den type tilbud muligvis er mere plads til pædagogik end på plejehjem, hvor meget omsorg er knyttet til kropslig pleje, og hvor en stram økonomi sætter begrænsninger for pædagogisk arbejde.

Bibliografi

- Erlandsen, T. (2013). Socialpædagogikkens udvikling i Danmark. I T. Erlandsen, N. J. Rosendal, S. Langager, & K. E. Petersen (Red.), *Socialpædagogik – en grundbog* (s. 21-39). København: Hans Reitzels Forlag.
- Fristrup, T. (2012). Gerontopedagogicalization: A critical approach to performAGE in later life. I J. Kornbeck, & N. J. Rosendal (Red.), *Social Pedagogy for the Entire Lifespan* (s. 68-92). Bremen: Europäischer Hochschulverlag gmbh & co. kg.
- Fristrup, T. (2013). Ansvar for egen aldring – om bevægelsesfremme i senlivet. I T. Erlandsen, N. R. Jensen, S. Langager, & K. E. Petersen, *Socialpædagogik – en grundbog* (s. 403-420). København: Hans Reitzels forlag.
- Hansen, A. L. (2013). Socialpædagogikken og dens betydning for demensplejen. I F. Magnússon, J. Christensen, & A. Liveng (Red.), *Åldrande och utmaningar i Öresundsregionen – Att arbeta med äldre i Sverige och Danmark* (s. 63-87). Malmø: Malmö Högskola.
- Krogh Hansen, H. (2008). *Traditioner og nytænkning i omsorgsforståelser. En undersøgelse af synspunkter hos tre minoritetsgrupper blandt ansatte i ældreomsorg*. Roskilde.
- Liveng, A. (2013). Fremtidens ældre og omsorgen for dem –byrde eller guldgrube? I J. C. F. Magnússon, *Åldrande och utmaningar i Öresundsregionen – Att arbeta med äldre i Sverige och Danmark* (s. 32-49). Malmø: Malmö Högskola.
- Madsen, B. (2013). Socialpædagogik – at hjælpe mennesker i udsatte positioner. I T. Erlandsen, N. R. Jensen, S. Langager, & K. E. Petersen (Red.), *Socialpædagogik – en grundbog* (s. 121-132). København: Hans Reitzels Forlag.
- Møller, K. W. (2000). *Ældrepedagogik – et postindustrielt perspektiv*. Frederikshavn: Dafolo.
- Rabøl Hansen, V., & Bonde Nielsen, E. (1993). *Læring og udvikling hele livet*. Dansk Folkeoplysningssamråd.
- Synnes, O. (1 2002). Kva er eldrepedagogik, og kvifor treng vi det? *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, s. 55-65.

B U P L

Marts 2018

Pædagogfaglige kompetencer på ældreområdet

BUPL

Børne- og Ungdomspædagogernes
Landsforbund

bupl.dk